

УДК 94 (430): 929 Ф. Лассаль

<http://doi.org/10.17721/2524-048X.2017.08.261-278>

Наталія Папенко,

кандидат історичних наук, доцент,

Київський національний університет імені

Тараса Шевченка, м. Київ

ФЕРДИНАНД ЛАССАЛЬ ТА ЗАГАЛЬНИЙ НІМЕЦЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ СОЮЗ

Анотація. В статті розглядається діяльність одного із представників німецького соціалістичного руху - Фердинанда Лассаля. Історична постать цього діяча нерозривно пов'язана з історією робітничого руху Німеччини, створенням першої самостійної робітничої організації - Загального німецького робітничого союзу (1863). Історичний образ Ф. Лассаля довгий час висвітлювався істориками однобічно, крізь призму ідейних та особистих розбіжностей з К. Марксом і Ф. Енгельсом. На відміну від К. Маркса, для якого держава, її структури були лише надбудовою, тобто соціально-економічною основою. Для Ф. Лассаля розвиток суспільної формації – природно-історичний процес. Якщо К. Маркс робив ставку на революцію, яка повинна була знищити внутрішні протиріччя суспільства, то Ф. Лассаль робить ставку на парламентську боротьбу, яка, на його думку, відкриє шлях до демократичних перетворень в суспільстві.

Ф. Лассаль залишається яскравою, талановитою і суперечливою особистістю. Власне, усе його життя та діяльність постійно будуть викликати інтерес у дослідників.

Усе своє життя він наполегливо виступав за загальне, рівне, пряме виборче право, яке, як він вважав, знищить усілякі негаразди капіталістичного суспільства та сприятиме побудові демократичного світу. Його приваблювала ідея республіки, демократичної правової держави. Ф. Лассаль вивчав проблеми

держави та влади, наголошував на значенні політичних інститутів, ролі людського фактору в історії. Вважав, що конституція – відображення співвідношення сил в боротьбі за владу. Тому шляхом агітації, пропаганди демократичних ідей він намагався активізувати, згуртувати німецький робітничий рух.

До поч. 60-х р. XIX ст. він був прибічником демократичної правової держави з республіканською формою правління. В другій пол. 60-х р. XIX ст. він відстоював ідеї “соціальної монархії”. За часи його президентства у Загальному німецькому робітничому союзі характерними рисами його діяльності були принципи авторитаризму. Створений ним Загальний німецький робітничий союз сприяв заснуванню соціал-демократичної партії Німеччини.

Ключові слова: лассальянство, загальне виборче право, республіка, ліберали, прогресисти.

Ім'я Фердинанда Лассалья (1825-1864) нерозривне з історією робітничого руху Німеччини. Розроблені ним стратегія і тактика ранніх німецьких політичних організацій серед робітників є предметом дискусій, суперечок серед істориків, політологів, філософів. В історіографії західноєвропейських країн, особливо ФРН, Ф. Лассаль вважається засновником соціал-демократичної партії Німеччини, бо саме він стояв у витоків самостійного робітничого руху, багато зробив для політизації боротьби робітників за свої права [1].

Фердинанд Лассаль (Лослауер) народився в м. Бреслау 11 квітня 1825 р. в єврейській сім'ї. Із його щоденника ми дізнаємося, що його батько займався продажем шовку і це забезпечувало родині матеріальне становище. Батько був досить начитаною людиною, мав нахил до вільнодумства, що безумовно, позначилося на формуванні світогляду молодого юнака. Про його матір відомостей дуже обмаль. Освіту Лассаль здобуває в гімназії м. Бреслау, згодом в гімназії Св. Магдалини. Цікаво, що молодий Лассаль прагнув не лише

здобути знання, але й намагався відстояти свою точку зору, яка, можливо, на той час була досить новаторською. Ця обставина викликала серед вчителів до нього неоднозначне ставлення. У 1840 р. Фердинанд був переведений до комерційної школи м. Лейпциг. Стрункий, гарний на вроду, обдарований юнак багато часу проводить за читанням книг. Особливо він зачитується працями античних авторів, наприклад Гомера. Отримані знання роблять його впевненішим під час спілкування з товаришами та вчителями. З юнацьких років він намагається читати дорослі книжки, вирішувати дорослі проблеми, брати участь у дорослому житті. З 15 років юнак починає цікавитись політичним життям та його проблемами. Тепер йому потрібні були глибокі, різноманітні знання, тому він переконує батька в необхідності здобути університетську освіту, бо вважає, що знання дозволять йому “цілком присвятити себе боротьбі за світле призначення людства”. З 1843 - 1846 рр. Фердинанд вивчає філософію, історію, мовознавство в стінах Бреславського та Берлінського університетів. В Берліні він знайомиться, спілкується з політичною та культурною елітою міста. Проте на заваді цьому стояли існуючі закони в Німеччині, а саме “Карлсбадські постанови”, прийняті ще канцлером Австрії К. Меттерніхом. Ці постанови обмежували та забороняли усіляку політичну діяльність прогресивної, демократичної молоді, інтелігенції. Саме ці заборонні закони штовхали інтелектуальну частину суспільства до вивчення історії, філософії, особливо філософських праць Г. В. Ф. Гегеля. Із завзятістю фанатика, О. фон Гумбольдт називав його «вундеркіндом», по 10 годин щоденно Ф. Лассаль вивчав твори Г. В. Ф. Гегеля, які згодом визначили його погляди на розвиток природи та суспільства. Він відкривав для себе чітке розуміння сутності і сили людського духа, об’єктивних субстанцій людської моральності. Окрім того, на його світосприйняття значний вплив мали історико-філософські погляди К. А. Сен-Симона, Ш. Фур’є, Р. Оуена. В середині 1848 р. Лассаль приїздить до Парижу, де знайомиться з поетом Г. Гейне. Останній був вражений фундаментальними знаннями, найбільшою дотепністю Лассаля. Г. Гейне зазначав на здатність Ф.

Лассалья використовувати будь-які засоби для досягнення своєї мети. В той же час в очах багатьох людей Ф. Лассаль був “ловеласом”. Вочевидь, ця репутація виникла завдяки його “манері стильно одягатися” і його “постійним успіхом серед жінок”. Свої численні любовні історії він вважав відпочинком від напруженої праці.

У бурхливі роки “весни народів” 1848-1849 рр. Ф. Лассаль не був стороннім спостерігачем. Він активно включився в боротьбу на захист демократичних прав революційних мас м. Дюссельдорфа. Виступав з лекціями, зауважував на зрадницькі дії буржуазії по відношенню до революційних мас. Саме в цей час він знайомиться з К. Марксом та Ф. Енгельсом і з повагою ставиться до них. Однак марксистом так і не став. Проте вплив філософських ідей К. Маркса, Ф. Енгельса на політичну діяльність Ф. Лассалья безумовно відбувався, бо він про це неодноразово заявляв. Він не лише прийшов до марксизму, як писав Ф. Мерінг “через буржуазні форми свідомості” [2, с. 225], але завжди залишався в рамках цього мислення. Тому вже в 1848 р. він стає політичним діячем радикально-демократичної партії прирейнської Пруссії. Одночасно він активний працівник радикальної газети “*Neue Rheinische Zeitung*”, редакторами якої були К. Маркс та Ф. Енгельс. Ф. Лассаль заявляє про себе як послідовник ідей К. Маркса, Ф. Енгельса, проте в області теорії та практики соціалізму значно відходить від їхнього світогляду. І, як писав П. Б. Аксельрод, “Лассаль людина великого таланту та великого зарозуміння” [3, с. 108].

Після революції 1848-1849 рр. Ф. Лассаль продовжує вести активне політичне життя, багато часу приділяє науковій роботі. Виступає за створення самостійної робітничої організації, за загальне виборче право в інтересах робітників, але зовсім не прагне “політичного панування робітників” [2, с. 322]. Йому здається, що в роки реакції, яка настала після революції 1848-1849 рр., принципи загального виборчого права народом забуті. І тому, щоб відродити інтерес до загального виборчого права, Ф. Лассаль постійно звертається до

досвіду революції 1848 р. у Франції, де введення цього права сприяло встановленню бонапартистського режиму. На той час населення Німеччини було надто консервативним, тому загальне виборче право не сприймалося, як крок до демократії, до парламентаризму, а як послаблення впливу опозиційних прогресистів. На думку дослідника А. Дживелегова [4; 5, с. 278-293] Ф. Лассаль прагнув довести О. фон Бісмарку, що загальне виборче право може бути каталізатором політичного об'єднання німецьких земель навколо Пруссії і тому висував декілька аргументів. По-перше, загальне виборче право, як він вважав, сприятиме моральному зростанню авторитета Пруссії серед німецьких держав. По-друге, це право дозволить у майбутньому протистояти партикуляристським бажанням окремих німецьких державців. Ф. Лассаль закликав О. фон Бісмарка піти на реформи “зверху”, бо народні маси можуть активізувати свої дії і це може привести до нової революції[4, с. 16].

Лозунг загального виборчого права мав у Лассалья німецьке коріння, бо він як політик був типовим представником німецької політичної культури. Упевнений прихильник Г. В. Ф. Гегеля він абсолютизував роль держави в житті суспільства. Свою доктрину він розглядав, як “найбільше державне вчення”. Від Й. Г. Фіхте Лассаль сприйняв думку про моральне визнання держави в рамках якої людина морально удосконалюється. Він ніколи не поділяв принцип втручання держави в соціально-економічне життя спільноти. Його власні рецепти вирішення виробничого питання передбачали активне втручання самих робітників у проблеми соціуму. Однак в державі повинно існувати загальне виборче право.

“Німецьке” походження загального виборчого права, як він наголошував, можна було прослідкувати ще під час революції 1848-1849 рр. в німецьких землях. Саме під час революції Франкфуртський парламент в імперській конституції наголосив на загальному виборчому праві. Цей же парламент у квітні 1848 р. прийняв виборчий закон в основу якого були покладені ці принципи. Проте вже після поразки революції замість принципу загального

виборчого права вводиться триступенева виборча система, за якою, як писав Ф. Лассаль у праці “Сутність конституції”, 153 тис. 808 багатих людей володіють тією ж політичною силою, як і 2 млн 691 тис. 950 бюргерів, селян і робітників [6, с. 120-121]. Ф. Лассаль наполягав на делегуванні до парламенту людей “озброєних холодною зброєю науки” і “першим кроком...для робітників...безкоштовна і обов'язкова освіта” [7, с. 198], бо робітничий клас має духовну перевагу над буржуазією [7, с. 190].

Саме люди науки мали сприяти звільненню від кайданів мас. Проте в праці “Капітал і праця” Ф. Лассаль наголошував на тому, що значною перемогою для німецької нації було б те, якби в Німеччині самі владні стани взяли на себе ініціативу у вирішенні соціального питання і що ця ініціатива була здобуттям науки, а не ненависті та дикої люті санкюлотів. Характерно, що Ф. Лассаль ніколи не згадував про матеріальні винагороди для членів парламенту, а вважав, що і робітники можуть виконувати депутатські обов'язки. Рушійною силою демократичних перетворень в країні він бачив у діяльності робітничої організації. Історичний процес він розглядав як розвиток розуму до свободи. Його філософські, суспільно-політичні погляди знайшли своє відображення в працях “Про сутність конституції”, “Про особливості зв'язку сучасного історичного процесу з ідеями робітничого класу” (“Програма робітників”), “Відкритий лист центральному комітету для скликання Всезагального німецького конгресу в Лейпцигу” та інші.

Ф. Лассаль належав до найблискучіших ораторів XIX ст. Він говорив ясно, чудово, вмів підкреслити сутність своїх міркувань, вирізнявся дивовижною винахідливістю і дотепністю. Сила його ораторської майстерності полягала у величезному пафосі його мови. В його промовах не було демагогії, він завжди апелював до розуму, знань своїх слухачів. Кожне його слово було влучне та впливове.

Необхідно зазначити, що в Німеччині робітничий рух був неорганізованим. На його активність впливали як внутрішні, так і зовнішні

фактори історії. Це існуючі “карлсбадські постанови”, розчарованість у наслідках страйкової боротьби, відсутність впливового лідера у робітничому середовищі і політичної організації серед робітників, централізації країни та наслідки окупаційної політики наполеонівської Франції. Німецька буржуазія не мала досвіду політичної боротьби. На що вона була спроможна, то це лише на звернення до імператора з проханням провести виборчу реформу та ліквідувати цензуру. Перед Німеччиною стояло найважливіше питання - об'єднання [7, с. 192]. У 1854 р., з ініціативи О. Бісмарка, парламент Німецького союзу (1814) категорично забороняє створення робітничих союзів. І хоча окремим союзам все ж таки вдалося зберегти свої організації, однак до 1863 р. в Німеччині не існувало самостійної робітничої організації. Деяке пожвавлення в країні намітилося вже після економічної кризи 1857 р. в Західній Європі. Війна 1859 р. між Францією, Італією та Австрією підвищила політичну активність німецьких робітників, проте їх рух ще не мав лідера, а буржуазія добре розуміла, що вона лише “офіцерський корпус без армії” і тому посилено шукала собі прихильників серед трудящих мас. Так, діячі Прогресивної партії (1861) почали створювати кооперативні товариства робітників, освітні фереїни (гуртки). Найбільшу активність в цьому плані проявляв один із лідерів цієї партії Г. Шульце-Деліч. Незабаром, поступово у великих промислових центрах, робітники почали виходити із фереїнів, об'єднуючись в союзи, тим самим намагаючись поєднати просвітницьку діяльність зі страйковою боротьбою.

У 60-ті р. XIX ст. число таких робітничих союзів почало зростати. На поч. 60-х р. число їх становило 50, на 1866 р. - 100. І як приклад цього, робітники м. Лейпцигу в 1862 р. створюють самостійний робітничий союз на чолі з Ю. Вальтейхом і Й. Фріче. Члени союзу намагаються обговорювати політичні та економічні питання, проводити активну агітаційну роботу по скликанню загальнонімецького парламенту, розгортають дискусію з питання страхування робітників. Основною метою союзу було скликання загальнонімецького конгресу, який би вирішив існуючі політичні та економічні проблеми нації. З

метою його проведення в Лейпцигу створюється соціальний комітет, членами якого були Ю. Вальтейх, Й. Фріче та А. Бебель. Незабаром за скликання конгресу висловилися робітники ряду міст Німеччини. Спираючись на це, лейпцизький комітет, який мав повноваження центрального органу по скликанню конгресу, в листопаді 1862 р. опубліковує відозву і запрошує місцеві робітничі комітети взяти участь у скликанні конгресу. З проханням висловити свою думку щодо скликання конгресу, лейпцизький комітет звертається до Ф. Лассалья.

У квітні – травні 1862 р. побачила світ наукова праця Ф. Лассалья “Про сутність конституції”. Вона належить до найкращих його праць. Її актуальність не застаріла і в наші дні. Із зразковою легкістю та на історичних прикладах Лассаль намагається довести, що конституції лише тоді мають життєву силу, коли їх зміст служить інтересам суспільства. Не обмежуючись лише військовими, фінансовими чинниками могутності держави, не торкаючись всієї складної комбінації гри, існуючих сил державі, Лассаль розглядає не лише знаряддя урядового механізму, але глибокі основи державної влади. Він намагається довести необхідність тісного зв’язку між правом і економічними законами суспільства, наголошуючи на тому що коли політичні та економічні закони перебувають у повному протиріччі - настає революція. Він критично підходить до конституційного конфлікту в країні, підкреслюючи, що конфлікт веде до остаточного вирішення питання про владу. І чим більше загострюється конфлікт між короною і лібералами, народні маси стають на бік останніх.

Виступаючи з промовою перед громадою м. Берліну “Про сутність конституції”, він заявляв, що конституція – не зведення принципів, викладених на папері, а розташування соціально-політичних сил в окремо взятій країні. Конституцію 1850 р. з її тріступеневою виборчою системою та статті 47 і 108, які стверджували автономність армії, він вважав дзеркалом прусського суспільства. 12 вересня 1862 р. генерал Альбрехт фон Роон, цитуючи промову Ф. Лассалья в ландтазі, наголошував, що згідно поглядів Ф. Лассалья на

історичний процес, у світі домінують як міждержавні суперечки, так і в середині держави між її індивідами. [8, с. 236].

Полеміка, в яку вступив Ф. Лассаль з приводу своєї промови “Про сутність конституції”, з прогресистами сприяла припиненню його співпраці з керівництвом видавництв буржуазно-радикальних газет. Берлінська газета “Реформа”, яка до цього часу друкувала промови Ф. Лассаля, відмовила йому в публікаціях.

12 квітня 1862 р. Ф. Лассаль видає брошуру під заголовком “Програма робітників”. Сама назва говорить, що в ній порушувалися питання ролі робітників у сучасному, тобто капіталістичному виробництві та суспільстві; вплив науково-технічної революції на умови праці та заробітню платню, скорочення виробництва, що сприяло зростанню безробіття мас. Окрім соціально-економічних проблем в “Програмі робітників” Ф. Лассаль піднімає питання боротьби робітників за загальне виборче право. Він звертається до досвіду французьких робітників, які 24 лютого 1848 р. проголосили загальні, прямі виборчі права [6, с. 24]. Варто зазначити, що політична активність німецьких робітників др. пол. XIX ст. знаходилась в ембріонному стані. На 60-ті рр. XIX ст. чисельність промислових робітників була незначною. Політична свідомість та культура значно поступалися британським, французьким робітникам. Ф Лассаль це бачив. “Проте він безмежно вірив у демократичний ефект загального виборчого права, вважаючи що це “спис, який зцілює ті рани, які він наносить. За часи загального виборчого права не можливо, щоб обрана корпорація з часом не стала справедливим, чітким відбиттям, обраної її народом”[6, с.33].

Агітація за загальне виборче право була головною справою життя Ф. Лассаля. Збагнути її витoki – значить вірно і точно зрозуміти світогляд Ф. Лассаля, так і зміст його програми політичної боротьби. Проте чіткого розуміння механізму влади після досягнення німцями загального виборчого права у нього не було, за виключенням фраз про те, що держава має бути під

контролем народу. Однак він вважав, що це не юридичне, правове панування лише робітників. “Четвертий етап та його справа є розумінням справи усього суспільства, його свобода є свободою усіх, його панування є панування усіх” [6, с. 32]. Агітуючи ідею загального виборчого права, Ф. Лассаль розраховував залучити робітників до справи об'єднання країни. Він чекав на національну революцію “знизу”, але намагався її запобігти реформами “зверху”. “Об'єднана Німеччина була заповітною мрією Ф. Лассаля. Для її здійснення він інколи готовий був іти поряд з пруським урядом, поєднуючи неможливе, а саме реакційну монархію з революційною демократією” [9, с. 44].

У 1862 р. із властивою йому енергією і величким організаторським талантом він оголошує підготовку по створенню самостійної організації. “Організуйтеся в загальний німецький робітничий союз з метою законної і мирної ... агітації для введення у всіх німецьких землях загального і прямого виборчого права. Як швидко цей союз буде нараховувати 100 тис. німецьких робітників, саме тоді він стане силою, яку кожний має поважати” [6, с. 81].

Тактика Ф. Лассаля мирна, легальна, не виключає протести, страйки. “Не дивіться ліворуч та праворуч, будьте глухими до усього, що немає спільного з прямим виборчим правом” [6, с. 82]. Написані ним “Програма робітників” та “Відкритий лист центральному комітету” стають основою Союзу. В програмі “Публічна відповідь” від 1 березня 1863 р. він прямо наголошує, що загальне виборче право є не лише політичним, але і соціальним принципом робітників. “Цей засіб покращить матеріальне становище робітників”, - писав Ф. Лассаль [6, с. 81]. Лассаль вимагає замінити державу громадою, а виховання і розвиток людства – в дусі свободи. Держава, в якій керуюча роль належить буржуазії, існує майновий та виборчий ценз, система прямих і непрямих податків, величезна маса державних витрат лягає на бідні прошарки суспільства. Буржуазне суспільство поставило усі права в залежність від права власності, тому робітники, намагаючись звільнити себе від економічних обтяжень, залучаються до історичного, науково-технічного прогресу. І як наголошував Ф.

Лассаль, що “вам (робітникам) не личать вади пригноблених. Ви та скеля, на якій буде зведений храм сучасного людства”. Цей вислів Ф. Лассаля чітко окреслив місію робітничого руху в майбутньому і надихнув на активну політичну та економічну боротьбу.

1 березня 1863 р., коли Ф. Лассаль опублікував брошуру “Відкритий лист центральному комітету для скликання Загального німецького робітничого конгресу”, почалася організаційна робота по скликанню робітничого конгресу. 23 травня 1863 р. в Лейпцигу в залі Пантеону відбулося заснування Загального німецького робітничого союзу. Одинадцять міст: Бремен, Дрезден, Дюссельдорф, Ельберфельд, Франкфурт-на-Майні, Гамбург, Гарбург, Кельн, Майнц, Золінген, Лейпциг направили своїх делегатів на зібрання. Серед запрошених були відомі науковці, політики : Бернгард Бекер, Карл Брун, Ед. Левенталь, Г. Вудке, Г. фон Бюлов. Загальний німецький робітничий союз створювався як самостійна централізована організація. Керувати союзом мав голова, який отримував широкі повноваження. Усіма голосами (проти: один Теодор Йорк) був обраний Фердинанд Лассаль. І після довгих вагань він погодився прийняти цю посаду. Було створено правління союзу у складі 24 осіб, які представляли федеративні землі Німеччини. Приєднатися до союзу могли усі бажаючі. В Уставі Загального німецького робітничого союзу, який Лассаль називав “конституцією моєї держави”, у першому параграфі мова йшла про те, що Союз переслідує мету діяти широко та легально, оскільки суспільна думка має виступати за відновлення загального рівного та прямого виборчого права [5, с. 272]. Як президент Союзу, Ф. Лассаль робив наполегливі спроби залучити до нього лібералів. Такі спроби Ф. Лассаля викликали саркастичні коментарі К. Маркса та Ф. Енгельса. Не реагуючи на цю критику, Ф. Лассаль в листі до Родбертусу наполягав на тому, “чим більше буде членів союзу зі складу буржуа, тим буде краще” [5, с. 268].

Для розширення соціального складу Союзу Ф. Лассаль вводить практику самозарахування. Тобто кожний бажаючий міг заявити про вступ до Союзу і

без формальностей отримати членський квиток. Президент Союзу був налаштований на масовий, демократичний рух. “Рух має бути загальний, демократичний, народний, а не класовий” [6, с. 104]. Ф. Лассаль вважав, що із-за непослідовної та нестійкої тактики лібералів, демократу неможливо далі залишатися в цьому таборі. Він виступав проти того аби робітники марнували свій час на обговорення таких питань як свобода промисловості і пересування. До того ж він розглядав роль та значення в робітничому русі існування союзу взаємодопомоги.

Союз мав об'єднувати ремісників, дрібних виробників, бо вони, як він вважав, не сприятимуть постійному прогресу і не в змозі протидіяти падінню рівня заробітної платні. В суспільстві, як вважав Ф. Лассаль, існує “залізний закон заробітної платні” [5, с. 275] і саме він визначає стан робітників в капіталістичному суспільстві. Ось чому робітники повинні кожному, хто буде говорити про необхідність поліпшення їх стану, перш за все, варто запитати, чи визнає він дійсність цього економічного закону заробітної платні і що він може запропонувати для його усунення. На це твердження у Ф. Лассаля була своя відповідь: аби паралізувати закон заробітної платні необхідно створити асоціації. Робітники мають стати господарями виробництва, бо вони не мають капіталів і їм варто надавати кредити. Це функція держави. Думка про державне сприяння не повинна лякати робітників, оскільки ця державна допомога не знищує суспільну власність. На думку Лассаля держава – велика асоціація бідних представників нації, в якій має існувати загальне виборче право. Це право надасть робітникам втручатися в соціально-економічну сферу виробництва. Логіку політичної поведінки Ф. Лассаля розкриває його лист до Густава Леві від 9 березня 1863 р. “...буржуазія втратила потяг до політичного панування...Вона більше не спроможна до політичної революції...Народ, який дотримується політичного радикалізму, помиляється. І в цих умовах саме міцна робітнича партія повинна підштовхнути маси до революційно-демократичних перетворень”. [10, с. 204]. Мотиви звернення демократа Ф. Лассаля до

робітничого руху В. Лібкнехт визначав так: “Ф. Лассаль переймався глибокою огидою до боязливої, ліберальної буржуазії. Він бачив, що вона не спроможна здійснити свою власну програму, і вирішив звернутися із закликом до робітничого класу” [11, с. 7]. У своїх мемуарах А. Бебель так оцінював діяльність Ф. Лассаля: він “підняв стяг повстання лише з почуття ураженого марнославства, лише тому, що прогресивна партія не оголосила його своїм керманичем і не надала мандат у рейхстазі” [12, с. 93-94]. Німецький історик Герман Онкен в історичному описі про Ф. Лассаля зазначав про існування дивного альянсу між імперським канцлером О. фон Бісмарком та лідером робітничого руху Ф. Лассалем. Такий альянс автор обґрунтовував наявністю загального ворога в країні, а саме – Прогресивної партії та прихильників фритредерства. 11 травня 1863 р. О. фон Бісмарк в листі до Ф. Лассаля зазначав, що думки та міркування Ф. Лассаля про існуючі проблеми в робітничому русі для канцлера є важливими. Лист був переданий посередником канцлера, відомим на той час, письменником Конрадом Цительманом, який обіцяв організувати зустріч канцлера з Ф. Лассалем. Згодом зустріч таки відбулася і свої враження про неї Ф. Лассаль охарактеризував як “робітники дозволяють себе вводити в оману різними промовами та наклепами по відношенню до канцлера, тому вони нічого не варті. Таких робітників треба вважати звичайними диваками” [8, с. 360]. Ф. Лассаль був шанувальником канцлера, який “бачив у ньому одного із розумних та привабливих людей. Думки і амбіції якого були благородними” [8, с. 374].

Одночасно із публічною діяльністю, президент Союзу Ф. Лассаль активно працював у сфері пропаганди шляхом приватного листування. Він намагався показати, що характер союзу має не лише робітниче спрямування. Його членами його можуть бути представники різних прошарків суспільства. З приводу цього він писав надзвичайно багато звернень, листівок до різних станів суспільства. Відповіді на листівки були різні. Дехто скептично, холодно ставився до них. До таких належав теоретик соціалізму Карл Родбертус, який

рішуче виступав проти загального виборчого права, політичних виступів робітників. Свою позицію він виклав в листах до лейпцизьких робітників. Тому Ф. Лассаль вирішує виступати з промовами до мас в різних містах Німеччини із закликом активно вступати до першої самостійної робітничої організації, яка мала поєднати політичну та економічну боротьбу народних мас, сприяти створенню нових асоціацій.

7 червня 1863 р. у Франкфурті-на-Майні відбулися загальні збори німецьких робітничих союзів. На зібранні були представлені 54 союзи. З доповіддю про політичні вимоги Союзу виступив Ф. Лассаль, наголосивши на тому, що Союз буде діяти законними, мирними шляхами, усуваючи класові протиріччя. Саме парламентаризм був для Лассаля ідеалом державного устрою, а загальне виборче право - засобом проти “усіляких страждань мас”.

Загальний німецький робітничий союз став важливою віхою в історії робітничого руху Німеччини. Він об'єднав окремі робітничі союзи в один координуючий центр. Правда, Союз не став масовою організацією, незважаючи на заяви президента Союзу. До серпня 1863 р. Союз нараховував 900 осіб, через рік – 4 тис. 300. Тому Союз повинен був розширювати зв'язки з масами, бо в такому промисловому місці як Берлін лише 40 робітників були його членами. Матеріальна база Союзу була незначною, членських внесків було недостатньо навіть на те, щоб друкувати листівки, звернення. Деякі члени Союзу гадали, що певні кошти для Союзу надасть президент. Проте це була марна надія. Ставши на чолі робітничого руху, Ф. Лассаль продовжував жити як аристократ. Покращити фінансове становище Союзу Лассаль вважав можливим за рахунок приватного листування до лібералів, демократів. І якщо ті погоджувалися надати кошти для Союзу, він наділяв їх вищими посадами в організації. Так, він призначив Георга Гервега головним уповноваженим Союзу в Швейцарії; адвоката Мартіні, який в лантазі підтримував Ф. Лассаля, головним уповноваженим у Східній Пруссії. Однак обоє виявилися нездатними вербувальниками. Такі відомі на той час демократи як М. Гесс, І. Б. фон

Швейцер фактично звели нанівець агітаційну роботу Союзу в різних регіонах країни.

3 липня 1864 р. відбувся виступ Ф. Лассаля перед членами кельнської організації Союзу в якому він наголосив, що лише чисельність активістів Союзу сприятиме вирішенню політичних, економічних проблем. Він був розчарований байдужістю німецьких робітників до Союзу, і у зв'язку з цим, прийняв рішення подорожувати країною, а згодом вирушає на відпочинок до Швейцарії. Втомлений, знервований, змучений сумнівами щодо подальшої долі союзу, Лассаль прибуває до Риги, пише декілька листів до секретаря Союзу Г. Вільямсу. Зміст його листів говорить про бажання підпорядкувати Союз його впливу. Він засуджує дії берлінської групи лише за те, що вони намагалися приймати самостійні рішення та дії. Така непроста ситуація в Союзі змусила Ф. Лассаля до написання циркуляра членам правління Союзу. В ньому він запропонував усунути представника берлінської філії Юліуса Вальтейха, який підтримував дії прогресистів і прагнув до більшої самостійності від центру. Циркуляр Ф. Лассаля не знайшов підтримки серед правління Союзу і зазнав гострої критики. Проте Ф. Лассаль продовжував закликати членів Союзу до активних дій, але трагічна його загибель 31 серпня 1864 р. зупинила реалізацію його ідей.

Історична заслуга Фердинанда Лассаля і головний підсумок його політичної діяльності полягали в тому, що він зумів активізувати робітничий рух Німеччини, який значно сприяв створенню Загального німецького робітничого союзу.

Список використаних джерел і літератури

1. Anders K. "Die Ersten Hundert Jahre. Zur geschichte einer demokratischen Partei. / K. Anders. – Hannover, 1963. – 320 s.; Onken H. Lassale. / H. Onken. – Berlin., 1960. – 380 s.
2. Меринг Ф. История германской социал-демократии / Ф. Меринг [в 4 т.]. –

- М.: ГИЗ, 1922. – Т.2. – 346 с.
3. Савельев П. Ю. П.Б. Аксельрод: человек и политик / П. Савельев // Новая и новейшая история. – 1998. – №2. – С.102-122.
  4. Дживилегов А.К. История современной Германии / А. Дживилегов. – СПб.:Издание Акц. Общ. Брокгауз – Ефронч, 1908. – Гл.5. – С.1-12.
  5. Воробьева А.К. Из истории рабочего движения Германии и борьбы Маркса и Энгельса против Лассаля и лассальянства в 1862-1864гг. / А. Воробьева // Из истории борьбы Маркса и Энгельса за пролетарскую партию. Сб. статей. – М.: Госполитиздат, 1955. – С. 246-360.
  6. Лассаль Ф. О программе работников / Ф. Лассаль.- М: ГИЗ,1920. - 136 с.
  7. Лассаль Ф. Капитал и труд / Ф. Лассаль [в 3 т.]. – СПб.: Изд-во «Круг»,1908. – Т. 3. – С. 38-201.
  8. Oncken H. Lassalle: Eine Politische Biographie / H. Oncken. – Stuttgart / Berlin: Deutsche Verlags. – Anstalt, 1960. – 380 s.
  9. Плеханов Г. В. Фердинанд Лассаль. Его жизнь и деятельность / Г. Плеханов [в 5 т.]. - М.:ГИЗ,1923. – Т.4. – С. 5-52.
  - 10.Виноградская П. Фердинанд Лассаль / П. Виноградская. – М.–Л.:Книга, 1926. – 216 с.
  - 11.Либкнехт В. Доклад о рабочем движении в Германии (сент. 1865г.) / В.Либкнехт // Вопросы истории КПСС. – М., 1961. – № 2. – С. 4-10.
  - 12.Бebel А. Из моей жизни / А.Бebel. – М.: Госполитиздат, 1963. – 800 с.

References

1. ANDERS, K. (1963) *«Die Ersten Hundert Jahre. Zur geschichte einer demokratischen Partei»*. Hannover; ONKEN H. (1960) *Lassalle*. Berlin.
2. MERYNH, F. (1922) *Ystoryya hermanskoy sotsyal-demokratyy*. М.: НУЗ, т.2.
3. SAVEL'EV, P. (1998) P. B. Aksel'rod: chelovek y polytyk. *Novaya y noveyshaya ystoryya*, 2, P.102-122.
4. DZHYVELEHOV, A. (1908) *Ystoryya sovremennoy Hermanyu*. SPb.:Yzdanye

- Akts. Obshch. Brokhauz – Efronch, t. 5.
5. VOROB'eva, A. (1955) *Yz ystoryy rabocheho dvyzhenyya Hermanyy y bor'by Marksa y Ėnhel'sa protyv Lassalya y lassal'yanstva v 1862-1864hh. Yz ystoryy bor'by Marksa y Ėnhel'sa za proletarskuyu partyyu. Sb. statey.* M.: Hospolytyzdat, P. 246-360.
  6. LASSAL', F. (1920) *O prohamme robotnykov.* M: HYZ.
  7. LASSAL', F. (1908) *Kapytal y trud* [v 3 t.]. SPb.: Yzd-vo «Kruh», vol. 3.
  8. ONCKEN, H. (1960) *Lassalle: Eine Politische Biographie.* Berlin: Deutsche Verlags.
  9. PLEKHANOV, H. (1923) *V. Ferdynand Lassal'. Eho zhyzn' y deyatel'nost'* [v 5 t.]. M.:HYZ, vol. 4.
  10. VYNOHRADSKAYA, P. (1926) *Ferdynand Lassal'.* M:Knyha.
  11. LYBKNEKHT, V. (1961) *Doklad o rabochem dvyzhenyy v Hermanyy (sent. 1865h.). Voprosi ystoryy KPSS, 2, p. 4-10.*
  12. BEBEL', A. (1963) *Yz moey zhyzny.* M.: Hospolytyzdat.

Natalia Papenko,

Ph.D. (History), associate Prof.

National Taras Shevchenko University of Kyiv, Kyiv

FERDINAND LASSALE AND THE GENERAL GERMAN WORKERS' ASSOCIATION

***Abstract.** The article considers activity of particular representative of German socialistic movement – Ferdinand Lassalle. Historical figure of this person is connected with the history of German labor movement, the creation of first independent labor organization – the General German Workers' Association (1863). Historical image of F. Lassalle was for the long time being brightened by historians one-sidedly, through ideological and personal difficulties with K. Marx and F.*

Engels. Unlike K.Marx, for whom a state and its structures were just superstructure, in other words – social and economic basis, for F.Lassalle development of social formation is a natural historical process. K. Marx gambled on revolution, which had to destroy internal contradictions of the society, while F. Lassalle gambled on parliament fighting, which, in his opinion, would discover the way to democratic transformations in society.

F. Lassalle remains being bright, talented and discrepant person. Generally, his life and activity in the whole will have always been interesting for researchers.

The whole of his life he was emphatically espousing the general, equal, straight right to vote, which, to his mind, would eliminate different problems of capitalist system and would promote building of democratic society. He was attracted by the idea of republic and democratic lawful state. F. Lassalle had been studying problems of state and power, insisted on meaning of political institutions, role of human factor in history. He thought that constitution is a reflection of correlation of powers in fight for authority. That is why, by the means of agitation and popularization of democratic ideas he was trying to unite the labor movement to greater activity and to rally it.

By the beginning of the 60th of XIX century he had been an adherent of democratic lawful state with the republican form of government. In the second half of the 60th he became a supporter of “social monarchy”. During his presidency at the General German Workers' Association, the principles of authoritarianism were the dominating features of his activity. The General German Workers' Association, which was created by him, afterwards facilitated the creation of German social democratic party.

Key words: *lassalleanism, general right to vote, republic, liberals, progressionists.*